

TARİH DERS KİTABI YAZIMINDA YENİ YAKLAŞIMLAR

İ. Hakkı DEMİRCİOĞLU*

Özet

Bu araştırmanın temel amacı, gelişmiş ülkelerde tarih ders kitaplarının yazımında meydana gelen değişim ve gelişmeleri, ilgili literatür ışığında incelemek ve ülkemizde yazılacak tarih ders kitapları için öneriler sunmaktır. Çalışma 2011 yılında gerçekleştirilmiş olup, tarih ders kitabı yazımıyla ilgili yurt içi ve yurt dışı literatür taranmıştır. Elde edilen verilere dayalı olarak, günümüzde gelişmiş ülkelerdeki tarih ders kitabı yazımında bazı faktörlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu faktörler; tarihsel olguların sunumunda meydana gelen değişim, tarihsel düşünme becerileri ve yapılandırmacı öğretim anlayışının tarih öğretimine yansımaları, cinsiyet, tartışmalı konular, demokrasi ve insan hakları alanındaki ilerlemeler olarak sıralanabilir. Ülkemizdeki tarih ders kitaplarını yukarıdaki faktörler açısından incelediğimiz zaman, mevcut ders kitaplarının önemli eksiklerinin olduğu görülmektedir. Ülkemizde yazılacak olan tarih ders kitaplarını daha nitelikli hale getirmek için, ders kitabı yazım sürecinde yukarıdaki unsurlar da dikkate alınmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Tarih Öğretimi, ders kitabı, bilgi çağı

Abstract

The purpose of this research is to examine and evaluate new approaches on writing history textbooks in the light of the recent developments that took place in the developed world and to make recommendations for Turkish history textbooks. The research was conducted in 2011, which included examination of national and international literature concerning history textbooks writing processes. In the light of the given data, the following factors were revealed as having effect on writing history textbooks: Changes in presentation of historical factual knowledge, historical thinking skills, constructivist approach in the teaching of history, gender, controversial issues, democracy and developments in human rights. Examining the Turkish history textbooks in the light of the above factors, it can be said that there are im-

* Doç. Dr. İsmail Hakkı Demircioğlu, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Trabzon, Demircioglu61@yahoo.com

portant drawbacks in the Turkish history textbooks. To increase quality of the Turkish history textbooks in Turkey, the above factors should be taken into consideration in writing history textbooks.

Keywords: History education, history textbooks, information age

Giriş

Ders kitapları, zorunlu eğitimin Batı Avrupa'da ortaya çıkmaya başladığı 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren eğitim ve öğretim sürecinin en önemli unsurlarından birisidir. Öğretmen ve öğrenciler için rehber olan bu materyaller, farklı bilim alanlarında farklı özelliklere sahiptirler. Doğayı ve evreni inceleme ve anlama esasına dayanan Fen ve doğa bilimlerine ait ders kitapları, daha ziyade olgusal bilgileri öğrencilere sunarlar. Bu alandaki ders kitaplarında sunulan olgu, kavram ve genellemeler kesin, ölçülebilir ve gözlenebilir niteliğe sahip olup, farklı coğrafya ve toplumlardaki insanlar tarafından aynı biçimde algılanmaktadırlar. Örneğin, dünyanın her yerinde deniz seviyesinde suyun yüz derecede kaynadığı, farklı etnik, dil, din ve kültüre ait insanlar tarafından doğru kabul edilmektedir. Doğa bilimlerindeki ders kitaplarının bu özelliğine karşın, insanî ve toplumsal eylemleri bilimsel bir bakış açısıyla inceleyen sosyal bilimlerde ise ders kitaplarının ortaya koyduğu verilerin farklı biçimlerde yorumlandığını ve algılandığını görmekteyiz.

İçeriği itibariyle sosyal bilimler alanı içerisinde tartışmaya en açık disiplinlerden biri de tarih ve onun öğretimidir. Bu çerçevede, tarih biliminin verileri ışığında oluşturulan tarih ders kitaplarındaki içerik, ülkeler arasında hatta zaman zaman aynı ülke vatandaşları arasında bile tartışma konusu yapılmaktadır. Örneğin 9. sınıf tarih ders kitabında Türk- Ermeni ilişkileriyle ilgili geçen "Türkler Anadolu'ya geldiklerinde Süryani, Rum ve Ermeni halklarıyla karşılaştılar. Türkler yönetimi altındaki bu topluluklara hoşgörülü davrandılar" (Çağlayan, 2009: 183) ifadeleri Türkler için doğru kabul edilirken, bazı Ermeniler bu ifadeleri reddetmektedirler.

İçerdiği bilgiler açısından tartışmalı bir yapıya sahip olan tarih dersi ve bu derste okutulan kitaplar, her dönemde tartışma konusu olmuştur. Tarih ders kitapları, okutuldukları toplumun politik tercih ve değerlerini yansıtmaya açısından da bir politik hafıza unsuru ve bellek bankası olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ilaveten, bu materyaller, bir yandan farklı toplumlara ait önemli ve seçilmiş tarihsel bilgiyi sunarken, diğer yandan da öğrencilere hâkim kimlik anlayışını aktarmayı ve onları sosyalleştirmeyi de hedeflemektedir. Başka bir deyişle tarih ders kitapları, iktidarlarca hazırlanan tarih öğretim programları ışığında, öğrencilerin değer, inanç, kişilik ve hayata bakış açılarının şekillenmesinde anahtar rol oynayan materyallerdir.

Tarih Ders Kitabı Yazımında Yeni Yaklaşımlar

Tarih ders kitapları yazıldıkları dönemin genel anlayışını yansıtan materyaller olmaları açısından da önemlidirler. Örneğin II. Dünya Savaşı öncesi İtalya ve Almanya gibi ülkelerde tarih ders kitaplarının, ırkçı ve etnik temele dayalı olarak hazırlandığı görülmektedir (Mardsen, 2000; Janmaat, 2006). Bu durum, II. Dünya Savaşı'nda büyük zarara uğrayan Avrupa için bir problem olarak görülmüştür. Tarih ders kitaplarındaki bu problemleri aşmak ve barışçı bir dünya yaratmak amacıyla, başta Unesco ve diğer Avrupa kuruluşları bu materyallerin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar başlatmışlardır. Bu çalışmalar neticesinde, özellikle Batı Avrupa merkezli ülkelerin tarih ders kitapları, ön yargı ve basmakalıp bakış açıları açısından incelenmiştir (Janmaat, 2006). Unesco liderliğinde yapılan incelemeler ışığında, tarih ders kitapları için bazı öneriler getirilmişse de, bu materyallerdeki ırkçı ve ayrımcı söylem bu çalışmalar sonrasında da devam etmiştir (Hughes, 2007). Örneğin bu dönemde Yunan tarih ders kitaplarında Türklere karşı çok olumsuz ifadeler kullanılmaktaydı. Günümüzde gelişmemiş ülkelerin ve hatta gelişmiş ülkelerin bir kısmının dahi tarih ders kitapları, önyargıların, basmakalıp bakış açılarının ve farklı toplumlara yönelik olumsuz sıfatların kullanıldığı materyaller olarak karşımıza çıkmaktadır (Janmaat, 2006; Janmaat, 2007; Torsti, 2007; Nasser ve Nasser, 2008; Golia ve Kassidou, 2008). Özellikle Yunan ders kitaplarının Türklere hakkında, Arap ders kitaplarının da İsraililer hakkında olumsuz ifadelerle yer verdiği bilinmektedir.

Tarih ders kitaplarının daha barışçıl bir hale getirilmesiyle ilgili olarak II. Dünya Savaşı sonrasında Unesco tarafından başlatılan çalışmalara Türkiye'de dâhil olmuş ve yapılan antlaşmalara imza atmıştır (Safran ve Ata, 1996). Türkiye'den bu toplantılara gözlemci olarak katılan bilim adamlarımız, yapılan çalışmalardaki deneyimlerini ülkemize aktarmışlardır. Bu alanla ilgili olarak 1950 yılında düzenlenen bir toplantıya ülkemizi temsilen Osman Turan katılmıştır. Toplantıda tarih ders kitapları ve öğretiminin ilmî ve insanî bir anlayışla yürütülmesi ve bu konuyla ilgili adımların atılması gerektiği sonucu ön plana çıkmıştır (Turan, 1952). Türkiye'nin bu tür toplantılara temsilciler göndermesine karşın; ülkemizde tarih ders kitaplarının içerik açısından değerlendirildiği çalışmalar, istisnalar dışında 1980'li yılların ortalarında başlamıştır. Bu dönemde Salih Özbaran tarafından başlatılan çalışmalarla tarih ders kitaplarının sorunları, özellikle içerik açısından gündeme taşınmıştır (Özbaran, 1992; Özbaran, 1997; Özbaran, 2003). Salih Özbaran'ın çabası ve desteğiyle, bu alana yönelen az sayıdaki lisansüstü öğrencisi ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın öncülüğüyle, tarih öğretimi ve tarih ders kitapları konusu tarihçilerin ve eğitimcilerin gündemlerinde canlı tutulmaya çalışılmıştır (Aslan, 2005). Özbaran'ın öğrencilerinden Kabapınar (1991; 1992) yaptığı çalışmalarda, ülkemizdeki tarih ders kitaplarının ideolojik yönüne ilk kez dikkat çekerken, yine Özbaran'ın diğer bir öğrencisi Aslan (1992; 1992) "Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük" derslerinin ve

İ. Hakkı Demircioğlu

kitaplarının sorunlarını ilk kez gündeme taşımıştır. Buna ilaveten, Aslan (2010) diğer bir araştırmasında, Cumhuriyetin ilanından 1930'lara kadarki tarih ders kitaplarını içerik analizine dayalı olarak detaylı bir biçimde değerlendirmiştir.

Tarih eğitimi ve tarih ders kitabı alanındaki çalışmalar, eğitim fakültelerinin 1998'de Milli Eğitimi Geliştirme Projesi çerçevesinde yeniden yapılandırılması kapsamında, doktora eğitimi için yurt dışına gönderilen araştırmacıların bu alana yönelmesiyle önemli bir aşama kaydetmiştir. Özellikle Yücel Kabapınar'ın (1998) Türk ve İngiliz tarih ders kitaplarının karşılaştırılması esasına dayanan doktora tezi ufuk açıcı olmuştur. Bu yeni süreçte tarih ders kitaplarıyla ilgili çalışmalar, Gazi Eğitim Fakültesi başta olmak üzere, ülkemizdeki değişik üniversitelerin Tarih Eğitimi Anabilim Dallarında gittikçe ilgi gören bir araştırma konusu haline gelmiştir (Aslan, 2005). Tarih ders kitapları alanındaki çalışmaların özellikle son on yılda arttığı görülmektedir (Karabağ, 2003; Ceylan, 2006; Demircioğlu, 2011). Çalışmalarda, gelişmiş ülkelerdeki tarih ders kitabı alanındaki içerik, görsellik ve etkinlikler anlamında meydana gelen değişimin, Türk tarih ders kitaplarına istenilen ölçüde yansımadağına vurgu yapılmaktadır.

Ülkemizde tarih ders kitaplarıyla ilgili diğer önemli bir gelişme ise bu materyalleri yenileme çalışmalarıdır. Liselerde okutulan tarih ders kitaplarının yeniden yazım çalışmaları, 2005'ten sonra başlatılan tarih programı yenileme çalışmalarını takiben hızlanmıştır. Yapılandırmacı öğretim anlayışı ışığında oluşturulamaya çalışılan lise tarih ders kitaplarının yazımı tamamlanmıştır. Yeni hazırlanan tarih ders kitapları eski kitaplarla mukayese edildiğinde, gerek görsellik açıdan, gerekse etkinlikler açısından daha nitelikli ve öğrenci merkezlidir. Ülkemizde iki bin beş sonrası hazırlanan tarih ders kitapları, bilgi toplumunda önem kazanan ve tarih ders kitaplarında yer bulmaya başlayan cinsiyet, demokrasi, insan hakları ve tarihsel düşünme becerileri gibi nitelik ve özellikleri tam anlamıyla taşımamaktadır. Buna ilaveten, tarih ders kitaplarının yazım aşamasında nelere dikkat edilmesi gerektiğiyle ilgili ülkemizde detaylı çalışmalar bulunmadığı da bir gerçektir. Bu çalışma, bu boşluğu doldurmak amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, tarih ders kitaplarının içerik yazımında, dünyada meydana gelen değişim ve gelişmelerin tanıtımını ve değerlendirilmesini yapmayı hedeflemektedir.

Yöntem

Çalışma, literatür taramasına dayanmaktadır. İlk olarak, tarih ders kitaplarının önemi ve nitelikleriyle ilgili genel bir değerlendirme

Tarih Ders Kitabı Yazımında Yeni Yaklaşımlar

yapılmıştır. Ardından, tarih ders kitaplarının bilgi toplumunda özellikle içerik açısından nasıl hazırlanması gerektiği konusunda kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Kuramsal çerçevenin oluşturulmasında ABD'deki ders kitabı hazırlama kriterleri esas alınmıştır. Elde edilen verilere dayalı olarak ülkemizde tarih ders kitabı yazımına yönelik bazı önerilerde bulunulmuştur. İlgili literatür ışığı altında oluşturulan bu çalışmanın, ülkemizde tarih ders kitabı yazımıyla ilgilenenlere yol göstereceği ümit edilmektedir.

Bilgi Toplumunda Tarih Ders Kitabı İçerik Yazımını Etkileyen Unsurlar:

Geçen asrın son çeyreğinde dünyada her alanda hızlı bir değişim ve gelişim yaşanmıştır. Bu dönemdeki değişim ve gelişmeler için "Küreselleşme" ve "Bilgi Toplumu" kavramlarının kullanıldığını görmekteyiz. Küreselleşme kavramı, siyasal, sosyal ve ekonomik olarak dünyanın küçülmesi ve bu açılardan dünyanın hemen her yerinde hızlı bir değişim ve etkileşimin yaşanması olarak tanımlanabilir. Küreselleşmeyle beraber, gündeme gelen diğer bir husus da "Bilgi Toplumu" kavramıdır. Bilgi toplumu, toplum ve toplumsal değişimin her alanında, bilgi ve bilgi teknolojilerinin hâkim olduğu bir toplum yapısını ifade etmektedir. Başka bir deyişle bilgi, günümüz toplumsal yapısının en belirleyici unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi Toplumu'nun özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Baş, 2009):

- Bilgi, temel üretim faktörüdür.
- Bilgi, temel güç ve sermayedir.
- Bilgi toplumu, bilgi ve teknoloji tabanlı bir toplumsal ve ekonomik yapıdan oluşmaktadır.
- Bilgi sektörü, çalışanların çoğunu istihdam eder.
- Bilgi toplumunda bireyler yaşam boyu öğrenirler.
- Bilgi, amaç değil araçtır.
- Bilgi, bir hayat ve düşünme biçimidir.
- Bilgi toplumunda öğrenen birey ve öğrenen kurumlar vardır.
- Bilgi toplumunda tek doğrulu pozitivist bakış açısı yerine çok doğrulu bakış açısı vardır.

Bilgi toplumunun en fazla etkilediği alanlardan birisi de eğitim ve eğitime bakış açısı olmuştur. Yeni anlayışta eğitim kurumları, ansiklopedik bilgi verilen yerler olmaktan ziyade, etkin, üretken, yaratıcı ve problem çözen bireylerin yetiştirildiği mekânlar olarak algılanmaya başlanmıştır. Buna ilaveten, bilimsel verilere ulaşma yollarını bilme, bulduğu verileri anlamlandırıp yorumlama ve bu verileri yaşamında kullanabilme (Çalık ve Sezgin, 2005) öğrencilere kazandırılması gereken temel nitelikler arasında yer almıştır.

Bilgi toplumunun bir diğer önemli özelliği ise, teknolojide meydana gelen hızlı değişimdir. Özellikle internet sayesinde insanlar birbirlerini daha yakından tanıma olanağı bulmuştur ve dünyada yaşanan sorunlara yönelik farkındalık artmıştır. Bu çerçevede, eğitim kurumlarının hedefleri arasına, bilgi teknolojilerini etkili kullanabilen öğrencilerin de yetiştirilmesi girmiştir. Buna ilaveten, demokratik bakış açısı, insan hakları, hoşgörü ve uzlaşma gelişmiş dünya eğitim kurumlarında öğrencilere kazandırılması hedeflenen temel kazanımlar arasında yer almıştır.

Bilgi çağındaki tüm olumlu gelişmelere karşın, günümüzde insanoğlu, şiddet, ırkçılık, terörizm, çatışma, ekonomik kriz, çevre felaketleri, politik baskı, dini baskı ve göç sorunlarıyla boğuşmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için eğitimde karar alma mekanizmalarına önemli görevler düşmektedir. Öncelikle yukarıdaki sorunlara içeriklerinde yer veren ve bunların çözüm yollarını gösteren eğitim programları ve ders kitapları hazırlanmalıdır. Özellikle, demokratik bakış açısını kazanmış, insan haklarına saygılı, hoşgörü sahibi, ırkçılık ve şiddete karşı bireylerin yetiştirilmesinde tarih ders kitapları önemli rol oynayabilir. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerin tarih ders kitapları, mevcut problemleri çözme odaklı hazırlanmaya başlamış ve tarih ders kitabı yazımında yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1-Tarih dersinde olguların sunumu anlayışında meydana gelen gelişmelerin tarih ders kitabı yazımına yansması

2-Tarih bilimi ve öğretimi alanında meydana gelen gelişmelerin tarih ders kitabı yazımına yansması

3-İçerik hazırlanmasında meydana gelen gelişmelerin tarih ders kitabı yazımına yansması

4-Cinsiyet faktörünün önem kazanmasının tarih ders tarih ders kitabı yazımına yansması

5-Demokrasi ve insan hakları anlayışındaki gelişmelerin tarih ders kitabı yazımına yansması

6- Tarihsel düşünme becerileri alanında meydana gelen gelişmelerin tarih ders kitabı yazımına yansması

1- Tarihsel Olguların Sunumunda Meydana Gelen Gelişmelerin Tarih Ders Kitabı Yazımına Yansması:

Bütün bilim alanlarının en temel yapı taşları olgulardır. Olgular, kişiden kişiye değişmeyen, ölçülebilir ve gözlenebilir bilimsel verilerdir. Bu çerçevede, tarih ders kitaplarında verilen bilgilerin bilimsel açıdan geçerli ve olgu temelli olmasına dikkat edilmelidir. Başka bir deyişle tarih ders kitaplarında verilen bilgiler, ön yargı ve çarpıtma içermeden bilimsel verilere dayalı olmalıdır (American Historical Association, 2011). Tarih ders kitaplarının hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken bir diğer husus

ise, tarihsel olguların kronolojik olarak sunumudur (American Historical Association, 2011). Ders kitaplarında yer alan bilgiler, belirli bir bütünlük dâhilinde kronolojik olarak birbirini takip etmelidir. Olguların kronolojik sunumunda ise bilişsel öğrenme kuramında önerilen benzerlik ve farklılıklardan yararlanılmalıdır. Örneğin aynı dönem içinde cereyan eden olayların benzerlik ve farklılıklarının vurgulanması, kalıcı öğrenmenin meydana getirilmesi açısından da önemlidir.

Gelişmiş ülkelerin tarih ders kitaplarında olguların sunumunda takip edilen önemli bir yol da belirli kavramların ön plana çıkarılması ve konuların kavram merkezli olarak öğretimidir. Özellikle İngiltere merkezli tarih öğretim programları ve ders kitapları incelendiği zaman, iletişim, güç, inanç, değer, çatışma, uzlaşma, benzerlik, farklılık, süreklilik, değişim, sebep ve sonuç gibi kavramların (Nichol, 1984; Farmer and Knight, 1995) ders kitaplarında ön plana çıktığı görülür. Bu kavramlar tarih dersinin yapısını ve özelliklerini öğrenciye kazandırma açısından önemli oldukları için, tarih ders kitaplarında bu kavramlara yer verilmelidir. Tarihsel olguların ders kitaplarında sunumunda dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise, olguların geçmişte ön plana çıkmış belirli dönemler esas alınarak sunulmasıdır (American Historical Association, 2011). Olguların önemli zaman periyotlarıyla ilişkilendirilerek sunulması, kalıcı öğrenmenin sağlanabilmesi açısından da önemlidir.

2- Tarih Bilimi ve Öğretimi Alanında Meydana Gelen Gelişmelerin Tarih Ders Kitabı Yazımına Yansımaları:

Olguların önemli bir özelliği de mutlak olmayıp, yapılan bilimsel çalışmalar neticesinde yerlerini yenilerine bırakmalarındır. Bu çerçevede tarih ders kitapları, tarih biliminin ortaya koyduğu yeni olgular ışığı altında yenilenmeli ve bu materyallerin oluşturulmasında yararlanılan kaynaklar ve bunlara ulaşma yolları hakkında bilgiler verilmelidir. Buna ilaveten öğrencilere, ders kitaplarındaki bilgileri orijinalleriyle mukayese etme olanağı da sağlanmalıdır.

Bilgi toplumunda tarih ders kitabı yazımını etkileyen diğer bir unsur ise, öğretim alanında meydana gelen değişim ve gelişmelerdir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, ansiklopedik bilgi aktarımına dayalı öğretim anlayışıyla yetişen öğrencilerin çağımızda etkin, üretken ve yaratıcı bireyler olabilmeleri söz konusu değildir. Bu çerçevede, günün şartlarına uygun bireylerin yetiştirilebilmesi için, tarih ders kitapları aktif öğrenme anlayışıyla oluşturulmalıdır. Çağımızda tarih öğretimini ve ders kitabı yazımını etkileyen öğrenme anlayışlarından birisi de yapılandırmacılıktır. Bilginin bilenden bağımsız olmayıp bizzat bilen tarafından inşası esasına dayanan yapılandırmacı anlayışta ders kitapları, bilginin aktarımından ziyade, onun işlendiği, sorgulandığı ve üretildiği materyaller olmalıdır. Bu bağlamda tarih ders kitapları, birinci el kaynak olan tarihsel dokümanlara,

haritalara, belgelere, fermanlara, mektuplara ve görsellere dayalı olarak hazırlanmalıdır. Ders kitabı öğrenciye doğrudan bilgiyi sunma yerine, içerisindeki materyalleri sorgulatacak bir yapıda olmalıdır. Öğrenciler, ders kitabındaki birinci el materyal örneklerine dayalı olarak hazırlanmış içeriği anlamlandırmaya, sorgulamaya ve eleştirmeye yönlendirilmelidir (Demircioğlu, 2010). Buna ilaveten, ders kitabı öğrencilere tarihinin bilim yaparken takip ettiği bilimsel yöntemi ve anlayışı kazandırmalıdır. Bu süreçte ders kitabındaki materyaller, tarihçilerin kullanmış olduğu bilimsel yöntemi öğretici nitelikte sunulmalıdır. Ayrıca, ders kitapları geçmişe dayalı olarak sunulan bilimsel olan ve olmayan bilgilerin aralarındaki farkların neler olduğunu ve bilimsel bilginin özelliklerini de öğrencilere sunmalıdır.

3-İçerik Hazırlanmasında Meydana Gelen Gelişmelerin Tarih Ders Kitabı Yazımına Yansıması:

Tarih ders kitabındaki içeriğin hangi konuları kapsaması ve nasıl sunulması gerektiği pek çok toplumda tartışma konusu olmuştur. Küreselleşmeyle beraber tarih ders kitaplarında kullanılan içerik sunumuyla ilgili bazı unsurlar ön plana çıkmıştır. Teknolojik ve demokratik açıdan gelişmiş toplumlarda ders kitabı yazarlarından özellikle kin ve nefret oluşumuna zemin hazırlayan konulara içerikte yer vermemeleri beklenmektedir. İçeriğin hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise, politik tarihe ilişkin konuların oranının azaltılması ve buna karşın; kültürel, sosyal, ekonomik ve günlük yaşama dair konulara daha fazla yer verilmesidir. Buna ilaveten, tarih ders kitapları, farklı toplumsal grupların tarihini de yansıtacak şekilde yapılandırılmalıdır. Günümüzde içeriğin yapılandırılmasında hoşgörü ve çoklu bakış açısı dikkate alınması gereken diğer unsurlardır.

4-Cinsiyet Faktörünün Önem Kazanmasının Tarih Ders Kitabı Yazımına Yansıması:

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde demokratikleşme ve insan haklarının önem kazanması, gelişmiş ülkelerdeki cinsiyet faktörünü toplumsal yaşamda ve eğitimde ön plana çıkarmıştır. Özellikle sosyal bilimler öğretimi konularında erkek figürünün yanında kadın ve çocukların da yer almasının gerektiği anlayışı kabul görmeye başlandı. Bu gelişmeler neticesinde toplumsal konuların öğretiminde kadın ve çocuk temaları, gerek öğretim programlarının içeriğinde, gerekse ders kitaplarında daha fazla görülmeye başlandı (Lee and Collins, 2009; Commeyras and Alvermann, 1996). Özellikle, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İsveç, Danimarka, İsviçre ve İngiltere gibi ülkelerde eskiye nazaran cinsiyet faktörünün ders kitaplarına daha fazla yansıtıldığı görülmektedir.

Öğretim programı ve ders kitapları açısından cinsiyet faktörünün en fazla etkilediği alanlardan birisi de tarih öğretimidir. Bu değişimde,

Tarih Ders Kitabı Yazımında Yeni Yaklaşımlar

gelişmiş ülkelerdeki son elli yılda tarih yazımı ve öğretimi anlayışında meydana gelen gelişmeler önemli rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde yönetenlerin yanında sıradan insanların, kadınların ve çocukların tarihinin de araştırılmasının gerektiği fikri, gelişmiş dünyada ön plana çıktı. Bunun neticesinde tarih dersi ve ders kitaplarında erkek figürünün yanında kadın ve çocuk temalarına daha fazla yer verilmeye başlandı. Özellikle Kanada, Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinin tarih ders kitapları ve müfredatları incelendiği zaman, cinsiyet faktörünün tarih ders kitaplarına çok daha fazla yansıdığını görmek mümkündür (Chick, 2006). Bu çerçevede cinsiyet faktörü, tarih ders kitaplarının hazırlanmasında dikkate alınmalıdır (American Historical Association, 2011).

5-Demokrasi ve İnsan Hakları Anlayışındaki Gelişmelerin Tarih Ders Kitabı Yazımına Yansıması:

Teknolojik ve ekonomik açıdan gelişmiş dünyada, son elli yıldır demokratikleşme ve insan hakları alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Toplumsal yaşamda meydana gelen bu değişim, eğitim kurumlarına da yansımış ve eğitim kurumları, öğrencilerin demokratik bilgi ve becerileri geliştirmelerinin yanında, insan haklarına saygılı bireyleri de yetiştiren kurumlar olarak görülmeye başlanmıştır (Magendzo, 1994; Kang, 2007; Mihr, 2009). Bu değişim ve gelişmede Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı önemli rol oynamıştır.

Tarih dersi farklı din, dil ve ırk mensuplarına karşı toplumda yaşanan olumsuz tutumları giderme sürecinde önemli rol oynayabilir. Bu bağlamda tarih dersleri ve ders kitaplarında farklı din, dil ve ırka sahip insanların geçmişte bir arada nasıl huzur içinde yaşadığı, problemlerini beraberce nasıl çözdüğü ve hoşgörü atmosferinin nasıl oluşturulduğu konuları yer almalıdır (Demircioğlu, 2008). Başka bir deyişle "Bilgi Toplumunda", tarih ders kitaplarının içeriği, demokrasi, insan hakları ve hoşgörüyle ilgili bilgi, beceri ve tutumları geliştirici bir yapıda hazırlanmalıdır.

6- Tarihsel Düşünme Becerileri Alanında Meydana Gelen Gelişmelerin Tarih Ders Kitabı Yazımına Yansıması:

Geçen asrın ikinci yarısında tarih öğretimi alanında önemli gelişmeler yaşandı. Bu gelişmeleri tetikleyen unsurlardan birisi de altmışlı yılların sonunda, özellikle İngiltere'de, tarih derslerinin ansiklopedik bilgi aktarımı dışında bir işe yaramadığı tartışmalarıydı. Eleştirilerin merkezinde, tarih dersinin isim, sayı, rakam ve madde aktarımına dayalı olarak öğretildiği ve öğrencilerin günlük yaşamdaki problemlerini çözmeye yönelik beceri ve nitelikleri kazandırmadığı yer almaktaydı (Demircioğlu, 2010). Bunun neticesinde 1971 yılında, 1956'da geliştirilen Bloom Taksonomisi'nden

İ. Hakkı Demircioğlu

esinlenerek tarih öğretiminin eğitimsel amaçları isimli bir çalışma yapılmıştır (Coltham ve Fines, 1971; Safran, 1994). Eser, tarih derslerinde öğrencilere ne tür becerilerin kazandırılacağını göstermesi açısından önemli bir dönüm noktası olarak gösterilebilir. Bu çalışmayı takiben, özellikle İngiltere merkezli olmak üzere, tarih öğretiminin beceri boyutu ve kanıtlara dayalı öğretimiyle ilgili çalışmalar devam etmiştir ve araştırma sonuçları İngiliz tarih ders kitabı ve eğitim programlarına yansıtılmıştır (Demircioğlu, 2009).

Tarih öğretiminin sadece isim, sayı, rakam ve maddelere dayalı olarak öğretilmemesi gerektiğiyle ilgili ABD ve Kanada merkezli çalışmalar tarihsel düşünme becerilerini ortaya çıkarmıştır. Tarihsel bilginin sorgulanması ve doğasının anlaşılması esasına dayanan tarihsel düşünme becerileri beş alt kategoride toplanmaktadır (The National Center for History, 2011). Bu kategoriler aşağıdaki gibidir:

- Kronolojik Düşünme
- Tarihsel Kavrama
- Tarihsel Analiz ve Yorum
- Tarihsel Araştırma
- Tarihsel Konular, Analiz ve Karar Verme

Yukarıdaki beceriler incelendiğinde, bu becerilerin öğrencileri aktif, üretken, yaratıcı ve problem çözen bireyler haline getirebileceği görülür. Tarihsel düşünme becerilerinin öğrencilere kazandırılabilmesi için, tarih ders kitaplarının bu becerilere ve bu becerileri kazandıracak etkinliklere sahip olmaları gerekmektedir. Ülkemizde yeni hazırlanan tarih ders kitapları incelendiği zaman, kitapların tarihsel düşünme becerilerinin tamamını kazandıracak bir yapıda olmadığı anlaşılmaktadır.

Tarihsel düşünme becerilerine ilaveten çağımızda tarih ders kitabı yazımında dikkat edilmesi gereken farklı hususlar da bulunmaktadır. Öncelikle gün geçtikçe küçülen dünyamızda, tarih ders kitapları, farklı toplumsal grup ve sınıfların deneyimlerini yansıtmının yanında daha fazla kültürel öğeleri de içermelidir (American Historical Association, 2011). Buna ilaveten, tarih derslerindeki farklı bakış açıları ve tartışmalı konular, gelişmiş dünyanın tarih ders kitaplarında yerini almaya başlamıştır.

Tarih ders kitabı yazımında meydana gelen yeni gelişmelerin beklentileri karşılayabilecek sonuçlar verebilmesi için, ders kitaplarının hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise, görselliktir. Görseller, öğrencilere kendi zaman dilimlerinden çok önce meydana gelmiş olayların öğretiminde ve geçmişin bu güne getirilmesinde çok önemli rol oynamaktadır. Buna ilaveten tarih ders kitaplarına konacak görseller, metinle uyumlu, açıklayıcı ve öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirici nitelikte olmalıdır (Demircioğlu, 2011).

Sonuç

Geçen asrın son çeyreğinden itibaren dünyada çok hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Bilgi, bu değişim ve dönüşümde belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. “Bilgi Çağı” olarak adlandırılan içinde bulunduğumuz bu dönem, bilgi üretim sürecinin hızlanması nedeniyle başta eğitim olmak üzere, bütün toplumsal yapıları etkilemektedir. Bilgi ve teknoloji sayesinde farklı coğrafya ve kültürlerdeki insanlar, sınırlama olmadan iletişime geçebilmekte ve böylece totaliter rejimler sarsılmaktadır. Buna ilaveten günümüzde demokratikleşme ve insan haklarına verilen önem artmış ve insan haklarına saygı, uluslararası ilişkilerde belirleyici bir husus olmaya başlamıştır. Bütün bu olumlu gelişmelere karşın, çevresel felaketler, terörizm, ırkçılık ve şiddet günümüz insanının karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardır.

Bilgi toplumunda yaşanan bu değişim ve gelişmelerden etkilenen kurumların başında eğitim kurumları gelmektedir. Bunun sonucu olarak öğretim programları, ders kitapları, öğretmen ve öğrenci rolleri Bilgi toplumunun ihtiyaçları doğrultusunda değişmiştir. Bu değişim sonucu, gelişmiş dünyada okullar ansiklopedik bilgi aktaran kurumlar olmaktan çıkmıştır. Yeni öğretim modelleriyle öğrencilere bilginin doğası, üretim şekli, problem çözme becerileri, bilgiye nasıl ulaşmaları gerektiği ve bulunan bilgilerin değerlendirilme yollarıyla ilgili nitelikler kazandırılmaya başlanmıştır. Yukarıda sıralanan gelişmeler neticesinde ders kitaplarında, özellikle tarih ders kitaplarının yazımında yeni faktörler ortaya çıkmıştır. Bu faktörleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Tarihi olguların sunumunda yaşanan değişim
- Tarih bilimi ve öğretimi alanında yaşanan değişim
- Tarihsel içeriğin sunumunda yaşanan değişim
- Tarih öğretiminde cinsiyet faktörünün önem kazanması
- Tarih öğretiminde demokrasi ve insan hakları anlayışının önem kazanması
- Tarihsel düşünme becerilerinin önem kazanması

Gelişmiş ülkelerde tarih ders kitaplarının hazırlanmasında, yukarıdaki unsurlar dikkate alınmaya başlanmıştır. Özellikle Batı Avrupa ve Amerika’da hazırlanan tarih ders kitapları incelendiği zaman, bu materyallerin ansiklopedik bilgi aktarmaktan ziyade, öğrencilere tarihsel düşünme ve araştırma becerilerini kazandıracak bir yapıda olduğu görülür. Bu ülkelerdeki tarih ders kitaplarında, tarihsel bilginin özellikleri, nasıl üretildiği, sınırlılıkları, geçerli ve geçersiz tarihsel bilgilerin neler olduğuyla ilgili etkinlik ve alıştırmalarda bulunmaktadır. Buna ilaveten birinci elden kaynak olan resimler, harita, mektup, günlük, anekdot ve arşiv malzeme örnekleri tarih ders kitaplarında yer almaktadır. Öğrenciler, sıralanan özelliklere sahip ders kitapları aracılığıyla bilgiyi bizzat kendileri yapılandırabilmektedirler. Yeni tarih ders kitapları aracılığıyla öğrenciler,

İ. Hakkı Demircioğlu

Bilgi toplumunda bireylerin sahip olması gereken geçerli ve geçersiz bilgiyi birbirinden ayırt edebilme becerisini de kazanmaktadırlar. Yukarıdaki esaslar doğrultusunda hazırlanan tarih ders kitapları, sınıf içi etkinliklerin yanında, öğrencileri sınıf dışına yönlendirecek bir yapıda olup, bu sayede öğrenciler tarihi bizzat yaparak ve yaşayarak öğrenme olanağı da bulabilmektedirler.

Çağımızda tarih ders kitabı yazımında dikkat edilen bir diğer husus da tarih bilimi alanında meydana gelen gelişmelerin ders kitaplarına yansıtılması ve olguların sunumunda meydana gelen değişimdir. Tarih ders kitapları, yeni tarihsel bilgilerle yenilenmenin yanında, önemli kavram, dönem ve süreçleri vurgulayacak şekilde hazırlanmalıdır. Demokratik değerler, insan haklarına saygı ve hoşgörü gelişmiş dünyada tarih ders kitaplarında bulunması gereken nitelikler arasına girmiştir. Bu çerçevede, insan haklarına yönelik belgeler, farklı dine, dile ve kültüre sahip insanların uyum içinde yaşadığı dönemlere ait materyaller ve etkinlikler tarih ders kitaplarında yerini almıştır.

Tarih ders kitabı yazımında dünyada meydana gelen yeni yaklaşımları değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışma neticesinde aşağıdaki öneriler yapılabilir:

- Tarihsel olguların sunumunda değişim, süreklilik sebep, sonuç, çatışma ve mücadele gibi kavramlar üzerinde durulmalı ve bunlara yönelik etkinlikler ders kitaplarında yer almalıdır.
- Tarih ders kitaplarında bütün tarihsel olguların sunumundan ziyade, önemli devir ve dönemler ön plana çıkarılmalıdır.
- Tarihsel düşünme becerileri olan kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, tarihsel analiz ve yorum, tarihsel araştırma, tarihsel konular, analiz ve karar verme gibi konulara tarih ders kitaplarında uygulamalı olarak yer verilmelidir.
- Tarih ders kitaplarında, birinci elden kaynak olan haritalara, arşiv belgelerine, mektuplara, günlük ve tarihsel nesnelere ait resimlere sıkça yer verilmelidir ve tarih ders kitapları bu materyallerin sorgulanması ve yeni bilgi üretimine yönelik etkinlikleri de içermelidir.
- Tarih ders kitapları, okul dışı tarihi ortamların kullanımına yönelik etkinlikleri içererek, geçmiş bugüne getirmeye çalışılmalıdır.
- Tarih ders kitaplarında tarihsel hikâyelerin sayısı arttırılmalı, analiz, sentez ve değerlendirme esasına dayanan hikâyeye değerlendirme etkinliklerine yer verilmelidir.
- Tarih ders kitaplarının içeriği; demokrasi, insan hakları ve hoşgörü gibi konuları da kapsamalı ve bu konularla ilgili aktif öğrenme etkinliklerini içermelidir.
- Tarih ders kitaplarında erkek figürünün yanında, kadın ve çocuk konulu temalar da işlenmelidir.

Tarih Ders Kitabı Yazımında Yeni Yaklaşımlar

- Tarih ders kitaplarında ağırlıklı olarak siyasi ve politik konulara yer verilmemeli, kültür ve sanat konularında da dengeli bir dağılım yapılmalıdır.
- Tarih ders kitapları farklı bakış açılarını yansıtacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Tarih ders kitapları tartışmalı konuları içermelidir.
- Tarih ders kitaplarında öğrencileri yaparak ve yaşayarak öğrenmeye sevk edecek öğretim etkinlikleri olmalıdır.
- Tarih ders kitapları öğrencileri tarihsel verileri değerlendirme, bilimsel olan ve olmayan tarihsel görüşleri ayırt edebilme becerilerini kazandıracak bir yapıda hazırlanmalıdır.

KAYNAKÇA

American Historical Association (2011). "Guidelines for the preparation, evaluation and the selection of history textbooks.". [Online] Retrieved on 20-April-2011 at URL: <http://www.historians.org/teaching/policy/TextbookEvalGuide.htm>

ASLAN E. (1992), Ortaöğretimde Kullanılan Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitapları. Ş. Ozil ve N. Tapan (Ed.) *Türkiye'nin Ders Kitapları*, (ss. 175-203), İstanbul: Cem Yayınevi.

----- (1992), İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Derslerinde Kullanılan Kitapların Değerlendirilmesi, *Ortaöğretim Kurumlarında İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Öğretimi ve Sorunları: Türk Eğitim Derneği X. Öğretim Toplantısı*, (ss.177-199), Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.

----- (2010), Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları, *Eğitim ve Bilim*, 35 (158), 215-231.

BAŞ G. (2009), Küreselleşme ve Bilgi Toplumu. *Eğitim Dergisi*, 24, [Online]: <http://www.egitirim.gen.tr/site/arsiv/58-24/407-kuresellesme-ve-bt.html> 22 Mart 2011 tarihinde indirilmiştir.

CEYLAN G. (2006), "Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Ders Kitabının Niteliği Hakkında Öğretmen Görüşleri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

CHICK K. A. (2006), Gender Balance in K - 12 American History Textbooks. *Social Studies Research and Practice*, 1 (3), 284-290.

COLTHAM, J. B.- FINES, J. (1971), *Educational Objectives for the Study of History* (1st Ed.), London: The Historical Association.

COMMEYRAS, M. -ALVERMANN, D. E. (1996), Reading about Women in World History Textbooks from one Feminist Perspective. *Gender and Education*, 8 (1), 31-38.

ÇAĞLAYAN K. T. (Ed.) (2009), *Ortaöğretim Tarih 9. Sınıf*, (2. Baskı). İstanbul: Dergah Ofset.

DEMİRCİOĞLU E. (2011), "Tarih Öğretmenlerinin Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitabındaki Görseller Hakkındaki Görüşleri" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

----- (2008), Using Historical Stories to Teach Tolerance: The Experiences of Turkish Eight Grades Students. *The Social Studies*, 99 (3), 105-110.

----- (2009), Tarih Öğretmenlerinin Tarihsel Düşünme Becerilerine Yönelik Görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 184, 228-239.

----- (2010), *Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar*, 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.

FARMER A.-KNIGHT P. (1995), *Active History in Key Stages 3 and 4* (1st Ed), London: David Fulton Publishing.

GOLIA P.-KASSIDOU S. (2008), The Concept of the History of Greece: Investigation of Pupils' Perceptions about the Content of History Textbooks in the Primary School. *The International Journal of Learning*, 15 (1), 2-8.

HUGHES R. L. (2007). A Hint of Whiteness: History Textbooks and Social Construction of Race in the Wake of the Sixties. *The Social Studies*, 98, 201-207.

JANMAAT J. G. (2006), History and National Identity Construction: The Great Famine in Irish and Ukrainian History Textbooks. *History of Education*, 35 (3), 345-368.

----- (2007), The ethnic 'other' in Ukrainian History Textbooks: The Case of Russia and the Russians, *Compare*, 37 (3), 307-324.

KABAPINAR Yücel (1991), "Müfredat Programı ve Ders Kitapları Açısından Ortaöğretim'de (Lise) Tarih Öğretimi", Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

----- (1992), Bir İdeolojik Mücadele Alanı Olarak Lise Tarih Ders Kitapları II. *Tarih ve Toplum*, 107, 28-31.

----- (1998), "A Comparison between Turkish and English History Textbooks: Design, Construction and Usability Issues, Unpublished Doctorate Thesis, University of Leeds, England.

KANG S. W. (2007), Democracy, Human Rights and The role of Teachers. *Pedagogy, Culture and Society*, 15 (1), 119-128.

KARABAĞ G. (2003), Avrupa Birliği ve Tarih Ders Kitapları. N. Hayta (Ed.) *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Tarih 9-12* (ss. 155-186). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tarih Ders Kitabı Yazımında Yeni Yaklaşımlar

LEE J. F. K., and COLLINS, P. (2009), Australian English-Language Textbooks: The Gender Issue. *Gender and Education*, 21 (4), 353-370.

MAGENDZO A. (1994), Tensions and Dilemmas about Education in Human Rights in Democracy. *Journal of Moral Education*, 23 (3), 251-259.

MARSTEN W. E. (2000), Poisoned history': A Comparative Study of Nationalism, Propaganda and the Treatment of War and Peace in the Late Nineteenth- and Early Twentieth-Century School Curriculum. *History of Education*, 29 (1), 29-47.

MIHR A. (2009), Global Human Rights Awareness, Education and Democratization. *Journal of Human Rights*, 8, 177- 189.

NASSER R.-NASSER I. (2008), Textbooks as a Vehicle for Segregation and Domination: State Efforts to Shape Palestinian Israelis' Identities as Citizens. *Curriculum Studies*, 40 (5), 627-650.

NICHOL K. (1984), *Teaching History* (1st Ed.), London: McMillan.

ÖZBARAN S. (1992), *Tarih ve Öğretimi*, 1. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi.

----- (1997), *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, 1. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

----- (2003), *Güdümlü Tarih*, 1. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi.

SAFRAN M. (1994), Tarih Öğretiminin Eğitimsel Amaçları. *Bellekten*, 220, 827-842.

SAFRAN M.-ATA B. (1996), Barışçı Tarih Öğretimi Üzerine Çalışmalar. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 11-26.

The National Center for History (2011), " Historical Thinking Standarts". [Online] Retrieved on 19-April-2011 at URL: <http://www.nchs.ucla.edu/Standards/historical-thinking-standards-1>

TORSTI P. (2007), How to Deal with A Difficult Past? History Textbooks Supporting Enemy Images in Post-War Bosnia and Herzegovina. *Journal of Curriculum Studies*, 39 (1), 77-96.

TURAN O. (1952), Milliyet ve İnsanlık Mefkûrelerinin Tarih Tedrisatında Ahenkleştirilmesi, *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3 (4), 209-239.